

John Petty – un călător englez prin Transilvania și Țara Românească (1784)

Costin Feneșan

Dacă până în secolul al XVIII-lea călătoriile întreprinse de străini prin Țările Române au avut cu precădere rosturi de ordin practic (politico-diplomatic, militar, diplomatic, religios), odată cu Veacul Luminilor devin tot mai numeroase călătoriile prin excelență de agrement. Și tot acum poate fi sesizată – fără îndoială, ca urmare a evoluției gustului pentru lectură – o diversificare a scrierilor datorate călătorilor străini. Asistăm, pe de o parte, la o proliferare, în sensul cel mai bun al cuvântului, a scrierilor cu caracter științific rezultate în urma vizitării Țărilor Române, prin care autorii, de multe ori enciclopediști de faimă europeană, se adresează lumii savante și deopotrivă celei politice. Pe de altă parte, câștigă tot mai mult teren relatările/memoriile de călătorie ale unor autori care încearcă să satisfacă – pe măsura pregătirii și a aptitudinilor lor intelectuale – cerințele unei pătri tot mai numeroase pentru o lectură instructivă, dar în același timp facilă, cu privire la o lume socotită pe atunci neobișnuită, dacă nu chiar exotica. Firește, relatările nu sunt egale nici în ceea ce privește informațiile referitoare la lumea Țărilor Române, nici prin atitudinea autorilor, prin capacitatea lor de a recepta și analiza realități, pentru cei mai mulți dintre ei surprinzătoare. Judecate însă cu discernământ, în conexiunea lor și deopotrivă comparate cu alte izvoare de epocă, aceste relatări/memorii ale călătorilor străini din secolul al XVIII-lea ne oferă o imagine cu lumini și umbre a modului în care “ceialți” au înregistrat lumea Țărilor Române.

Dintre călătorii străini care au vizitat Țările Române în secolul al XVIII-lea, englezul John Petty nu este o prezență necunoscută¹, numai că descoperirea unor noi izvoare de arhivă ne îndeamnă să îl aducem iarăși la lumină. Spre deosebire de alți conaționali ai săi care au vizitat Țările Române în cursul secolului al XVIII-lea², bunăoară binecunoscuta Lady Elizabeth Craven, cavalerul Petty este socotit pe bună dreptate – cel puțin, deocamdată – drept un personaj care, “după scrierile sale, pare să fi fost de o mediocritate evidentă”³, chiar dacă făcea parte dintr-o familie care dăduse

¹ Corespondența lui John Petty cu baronul Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, referitoare la călătoria în Transilvania și Țara Românească a fost publicată de H. Herbert, *Briefe an den Freiherrn Samuel von Brukenthal*, “Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde”, serie nouă, 31 (1903), 3. Excerpte din aceste scrisori au fost publicate în traducere românească, împreună cu o scurtă notiță bio-bibliografică asupra lui Petty, în colecția *Călători străini despre Țările Române* (ed. M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu), X/1, București, 2000, p. 666-672.

² Cu privire la călătorii englezi prin Țările Române în secolul al XVIII-lea, vezi N. Iorga, *A History of Anglo-Roumanian Relations*, București, 1931, p. 31-40 și *Călători străini*, X/1, p. 15-17.

³ *Călători străini*, X/1, p. 16.

Angliei personalități de prim ordin⁴. Originea sa socială privilegiată i-a deschis cavalerului John Petty ușa tuturor caselor domnitoare și autorităților din statele europene pe care – urmând “moda” vremii, promovată și de alți aristocrați și burghezi cu dare de mână – își pusese în gând să le viziteze. Interesul acestui aristocrat englez ajuns la vârsta maturității⁵ s-a îndreptat mai cu seamă spre regiunile miniere din monarhia habsburgică (Transilvania, Slovacia, Boemia) și din Saxonia. Nu știm dacă stabilirea acestor obiective ale vizitelor lui Petty va fi fost cumva legată de dorința vărului său primar, Sir William, și a Cabinetului britanic de a afla direct informații cu privire la mineritul și metalurgia din Imperiul habsburgic sau dacă simpla curiozitate a fost cea care l-a îndemnat pe cavalerul englez să cerceteze cu precădere regiunile montanistice. În orice caz, în acele zone John Petty a zăbovit cel mai mult timp, acolo a realizat relevee și a făcut desene ale unor exploatari miniere și tot acolo s-a străduit să își procure eşantioane de diferite minereuri. Să fi fost doar simpla dorință a unui călător de a-și satisface curiozitatea, de a imita, după puțință, felul de a proceda al unor specialiști reputați, veniți să se documenteze într-una din zonele montanistice de cea mai mare însemnătate din Europa centrală? Să fi fost oare vorba despre o acțiune de “spionaj industrial” *avant la lettre*? Pentru moment, este cu neputință de a da un răspuns, mai ales până când nu vor fi cercetate arhivele engleze și găsite, eventual, jurnalul de călătorie ținut cu mare probabilitate de cavalerul Petty. Faptul că, în corespondența sa cu guvernatorul ardelean Samuel von Brukenthal și în relațiile cu alți funcționari transilvăneni de rang înalt, John Petty se comportă ca un adevărat gentleman, lăsându-se angrenat în jocul frivolităților mondene agrementat de o curtoazie desăvârșită, sugerând astfel mai mult un simplu om de lume, poate să fi fost la fel de bine o acoperire gândită cu premeditare pentru a camufla alte preocupări. Dar, așa cum am afirmat-o, răspunsul ne poate veni doar din arhivele engleze.

Din informațiile care ne stau la dispoziție, am reușit să reconstituim itinerariul urmat de cavalerul Petty în călătoria pe care a efectuat-o în a doua jumătate a anului 1784 prin Transilvania și Țara Românească. Aflat la Viena la începutul lunii mai 1784, călătorul englez a obținut – la intervenția lui Sir Robert Murray-Keith, ministrul plenipotențiar britanic de acolo⁶ și din ordinal cancelarului imperial prințul Wenzel Anton von Kaunitz-Rittberg – aprobarea Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit de a vizita minele și topitoriile din Transilvania și

⁴ Un strămoș al său, Sir William Petty (1623-1687), a fost un reputat statistician și economist, un eminent teoretician al mercantilismului. Vărul său primar, Sir William Petty (1737-1805), conte Shelbourne, a fost un proeminent om politic liberal și, în același timp, protector al savanților și artiștilor. Aflat în fruntea opoziției politice între 1778 și 1782, Sir William a deținut apoi, până în decembrie 1783, funcția de prim-ministru al Marii Britanii, la care a renunțat, devenind în 1784 marchiz de Landsdowne și conte de Wycomb. Aflat în opoziție (1784), el a fost oprit de William Pitt jr. să accepte propunerea de a face parte dintr-un nou Cabinet britanic, vezi H. Herbert, *op. cit.*, p. 1021 și *Călători străini*, XI, p. 666.

⁵ În momentul vizitării Transilvaniei și a Țării Românești, cavalerul John Petty – despre a cărui biografie nu știm mai nimic – pare să fi avut în jur de 40 de ani, ținând seama că vărul său primar Sir William era născut în 1737, iar în călătorie era însoțit de fiica sa adolescentă.

⁶ Sir Robert Murray-Keith a fost reprezentantul diplomatic al Marii Britanii la Viena de la 1772 la 1792.

Ungaria. Cu acest prilej, Tezaurariatului Minier al Transilvaniei i s-a atras atenția ca, asigurându-i oaspetelui englez accesul la minele și topitoriile ardelene, să vegheze asupra acestuia “cu măsurile necesare de precauție, așa cum sunt în vigoare”⁷. În fapt, aceasta însemna aplicarea unor măsuri luate încă mai demult de Camera Aulică pentru Monetării și Minerit pentru a proteja din punct de vedere informațional minele și topitoriile din monarhia habsburgică⁸. Cât privește mineritul și topitoriile din Transilvania, se cuvine relevat faptul că, din punct de vedere valoric, aportul acestora la totalul veniturilor realizate de Imperiul habsburgic în acest domeniu economic de cea mai mare însemnătate a reprezentat cam 10-15%⁹.

Dând curs procedurilor aflate în vigoare, Tezaurariatul Minier al Transilvaniei a dispus cele necesare Oficiului Minier Superior Zlatna, Oficiului Monetar Alba Iulia și Administrației domeniului Hunedoara pentru a pregăti vizita cavalerului englez. Acesta ajunsese la Sibiu, capitala Marelui Principat al Transilvaniei, în ultimele zile ale lunii iunie 1784¹⁰. Oficiului Minier Superior i s-a recomandat să îi arate lui John Petty la Zlatna topitoria de aur și argint, laboratorul de probe metalurgice și procesul de preluare a aurului de la concesionarii minieri și

⁷ Vezi *infra*, doc. 1.

⁸ La 20 martie 1772, printr-un decret al Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit, funcționarilor imperiali li s-a interzis să tipărească fără o aprobare prealabilă informații referitoare la procedee tehnice, la instalații, la producția minieră și metalurgică, cf. F. A. Schmidt, *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Grossfürstentums Siebenbürgen* (secțiunea a II-a a colecției *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie*), XIII, Viena, 1836, doc. 861, p. 348. Decretul din 4 aprilie 1772 al Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit a interzis funcționarilor minieri să construiască pe seama persoanelor particulare și a străinilor orice model de mașinărie sau instalație folosite în minerit, cf. *Ibidem*, XIII, doc. 864, p. 352. În mod deosebit se remarcă însă decretul din 28 ianuarie 1780 al Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit cu privire la regimul de vizitare a minelor și topitoriilor de către străini. Potrivit acestui act normativ, eliberarea unui permis de vizitare se făcea abia după ce solicitantul obținuse aprobarea Cancelariei Aulice Secrete și de Stat. Chiar și în aceste condiții, regimul de vizitare era foarte strict: într-un centru minier, străinii nu aveau dreptul să rămână mai mult de 3-4 zile, fiind însoțiți în permanență de un funcționar imperial de încredere. Pe timpul șederii în centrele miniere, vizitatorii străini urma să fie supravegheați pe ascuns, ca “să nu poată întreține relații deosebite, să ducă discuții lungi sau să aibă întâlniri secrete cu funcționarii cezaro-regești, cu cei ai asociațiilor de concesionari minieri sau cu practicanții minieri”. De asemenea, funcționarilor minieri le era interzis cu desăvârșire să pună la dispoziția vizitatorilor străini calcule, descrieri de procedee tehnice, planuri și modele ori să poarte corespondență în legătură cu acestea, contravenienții urmând să fie concediați și pedepsiți. După plecarea vizitatorului străin, la Viena urma să fie trimis pe cale ierarhică un raport detaliat cu privire la vizită și la destinația spre care se îndrepta oaspetele, cf. *Ibidem*, XIV, Viena, 1836, doc. 999, p. 323-324; vezi și *Ibidem*, XV, Viena, 1836, doc. 1018, p. 16-17. Așa cum se va vedea, și în cazul cavalerului Petty dispozițiile acestor decrete ale Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit au fost duse la îndeplinire cu multă scrupulozitate.

⁹ Într-un răstimp de 10 ani (1772-1781), ponderea valorică a producției miniere și metalurgice a Transilvaniei pe ansamblul monarhiei habsburgice a fluctuat între 9,3% (în 1780) și 16,6% (în 1773), media pe întreaga perioadă fiind de 12,8%. Aceste valori au fost calculate după datele brute preluate din F. Eckhart, *A bécsi udhar gazdagságpolitikája Magyarországon Mária Terézia korában*, Budapesta, 1922, p. 345-346.

¹⁰ Vezi *infra*, doc. 2.

spălătorii de aur, totul urmând a fi făcut “cu precauția necesară, așa cum este prevăzut”. Pentru exploatarea miniere de la Rodna nu s-a dispus luarea niciunor măsuri, anticipându-se – de altfel, corect – că Petty nu va ajunge până acolo¹¹.

Determinante pentru călătoria cavalerului englez prin Transilvania, pentru tratamentul mai mult decât prevenitor de care s-a bucurat, au fost raporturile sale foarte apropiate cu guvernatorul ardelean Samuel von Brukenthal. Petty îi fusese recomandat acestuia în cuvinte mai mult decât măgulitoare de contele Iosif Teleki de Sic, președintele Tezaurariatului Minier al Transilvaniei: “[...] pe de o parte, sunt cu atât mai convins din propria-mi experiență că, datorită frumozelor însușiri și a purtării sale fără de reproș, acest mic grup [n. n. cavalerul Petty, cu soția și fiica sa] aflat în călătorie este vrednic de o bună primire și de considerație, iar pe de altă parte, cu cât sunt mai sigur că Excelenței Voastre îi face plăcere să dobândească recunoștința fiecăruia, dar mai cu seamă pe cea a călătorilor merituoși, făcându-le plăcută șederea acolo [n. n., în Transilvania] prin bunătatea și prevenirea Domniei Voastre.”¹² De altfel, baronul Brukenthal s-a dovedit un amfitrion mai mult decât desăvârșit pentru oaspeții săi englezi, pe care i-a găzduit mai bine de două săptămâni la castelul său din Avrig. Brukenthal a știut să le asigure nu numai cea mai deplină imunitate în Transilvania, dar și să le netezească drumul spre Țara Românească și șederea la București, așa cum doreau oaspeții săi englezi. De aceea, guvernatorul ardelean i-a scris, la 15 iulie 1784, lui Ștefan Raicevich, agentul consular austriac de la București¹³, pentru a i-l recomanda pe cavalerul Petty, care “și-a câștigat aici, împreună cu familia sa, considerația tuturor”¹⁴. Este aproape sigur că tot datorită intervenției lui Brukenthal comandantul militar al Transilvaniei, generalul Preiss, i-a cerut domnului Țării Românești, Mihai Șuțu, la 14 iulie 1784, o escortă de arnăuți care să îl însoțească pe cavalerul Petty pe drumul de la Timișul de Sus, la hotarul Ardealului, până la București¹⁵.

¹¹ *Vezi infra*, doc. 3.

¹² *Vezi infra*, doc. 4. Și Lady Elizabeth Craven a fost primită, în 1786, cu toată prevenirea de către guvernatorul Brukenthal, a cărui colecție de artă, anticități și minerale a admirat-o, cf. *Călători străini*, X/1, p. 727.

¹³ Ștefan Raicevich (născut în 1739 lângă Popovo, în Herțegovina-mort după 1792), urmează studii de medicină în Italia. Din 1775 până în 1782 este secretar pentru limbile italiană și franceză a domnitorului muntean Alexandru Ipsilanti și preceptor al beizadelor Constantin și Dimitrie Ipsilanti. Din aprilie 1782 și până în februarie 1786, ca secretar aulic, a fost primul agent consular austriac de la București. În 1789, în calitate de consilier aulic, revine în Țara Românească și participă la administrația habsburgică de ocupație până în 1791. Pe temeiul observațiilor sale proprii, a publicat la Napoli, în 1788, lucrarea *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia* (ediție în limba germană la Viena, în 1789, urmată apoi de altele, precum și de traduceri în limba franceză). Despre Raicevich, vezi S. Mărieș, *Activitatea lui Șt. Raicevich, primul consul al Austriei în Țările Române*, “Cercetări Istoric”, 6 (1975), p. 123-139.

¹⁴ *Vezi infra*, doc. 5.

¹⁵ *Vezi infra*, doc. 7. Anunțându-l pe generalul Preiss, la 19 iulie 1784, că îi înmânase domnitorului Mihai Șuțu scrisoarea sa, Raicevich nu își refuză plăcerea de a-l “înțepa” pe generalul-comandant, cu care se afla mai mereu în relații încordate: “[...] sper ca, la sosirea sa aici [n. n. la București], domnul Petty să afle cât de mult cântăresc recomandările Excelenței Voastre”.

Pornit la drum de la Avrig la 15 iulie 1784, cavalerul Petty l-a informat periodic pe Brukenthal despre călătoria sa. Din păcate, din scrisorile călătorului englez trimise de la Brașov, la 18 și 24 iulie¹⁶, nu putem reține decât două aspecte relevante: pe de o parte, insecuritatea extraordinar de mare a ținutului și a căilor de comunicație datorită acțiunilor numeroase și de cea mai mare îndrăzneală ale tâlharilor, pe de altă parte, splendoarea mediului natural înconjurător.

Plecat de la Brașov în jurul datei de 25 iulie, Petty și ai săi au călătorit vreme de aproape o săptămână, “pe o căldură excesivă” și pe “un drum cumplit”, fiind escortați de armăuții trimiși de Mihai Șuțu. La fiecare oprire în orașele însemnate – desigur, Câmpina și Ploiești – oaspeții englezi au fost primiți cu multă ospitalitate de ispravnicii locali și de soțiile acestora, probabil și datorită intervențiilor făcute între timp de agentul consular Raicevich. Și tot acestuia îi va datora familia Petty cazarea la București – cavalerul avea să afirme, cu totul fără de temeii, în scrisoarea adresată lui Brukenthal, că acolo “nu există deloc [sic!] hanuri” –, unde a ajuns la 31 iulie 1784. Și din nou Raicevich, urmând desigur recomandările guvernatorului Brukenthal, avea să îi prezinte pe oaspeții englezi la Curtea domnească: pe cavalier, domnitorului Mihai Șuțu; pe doamna și domnișoara Petty, soției domnitorului, Sevastia Callimachi, fiica lui Ioan Callimachi. Nu este exclus ca tot întreprinzătorul agent consular să fi mijlocit și întâlnirea cavalerului Petty cu marele boier și literatul Enăchiță Văcărescu¹⁷, cunoscut de altfel personal al guvernatorului Brukenthal, căruia îi transmite salutări prin oaspetele englez.

În timpul șederii de două săptămâni la București (până la 14 sau 15 august), cavalerul Petty a fost impresionat mai cu seamă de balul dat cu ocazia nunții unui boier, de ambianța umană cunoscută cu această ocazie: o împletire pentru el puțin înțeleasă a Orientului cu elemente din lumea central-europeană care își croiau tot mai mult loc în societatea românească mai înaltă, un amestec – pentru englezul nostru, pe alocuri hilar – între obiceiuri venite de pe țărmurile Bosforului și cele care pătrundeau dinspre Dunărea vieneză și de mai departe. Să îi dăm însă cuvântul lui Petty: “Aici [n. n., la balul de la 1 august] erau multe doamne îmbrăcate în manieră grecească și românească. Podoabele lor erau foarte bogate și ornate din belșug cu diamante și alte pietre prețioase. *Totul mi se părea a fi efectul unei vrăji. Totul era pentru mine o altă lume* [s. n.]. Fiecare lucru era nou; fiecare lucru mi-a plăcut.”¹⁸ Lipsa de timp l-a împiedicat pe oaspetele englez nu numai să adaste încă la București, dar și să renunțe la o proiectată călătorie la Constantinopol, despre farmecul căruia va fi aflat, poate, de la amfitrionii săi bucureșteni. În aceste condiții, Petty a pornit la mijlocul lunii august spre Turnu Roșu, la hotarul de sud al Transilvaniei, ajungând apoi la Sibiu în jurul datei de 18-19 august, aici bucurându-se din nou de ospitalitatea guvernatorului Brukenthal. Spre Munții Metaliferi ai Transilvaniei a pornit la 19 sau 20 august, fiind însoțit – așa cum stipula decretul din 28 ianuarie 1780 al Camerei Aulice pentru Monetării și Mînerit – de baronul Philipp

¹⁶ Vezi *infra*, doc. 6 și doc. 8.

¹⁷ Mare spătar (noiembrie-decembrie 1782) în timpul lui Nicolae Caragea (1782-1783), predecesorul lui Mihai Șuțu.

¹⁸ Vezi *infra*, doc. 9.

Sigmund von Seeberg, auditor la Tribunalul Minier de pe lângă Oficiul Minier Superior Zlatna.

Ajunși în regiunea minieră din Munții Apuseni, cavalerul Petty și ai săi au vizitat pe rând topitoria și huta de argint de la Zlatna (23 august), o parte a exploatărilor miniere de suprafață și minele antice de la Roșia Montană (26 august), minele și exploatările de suprafață de la Baia de Arieș (28 august), Oficiul de schimb al aurului de la Abrud (30 august), minele de la Băița (4 septembrie), minele de la Ghelar (6 septembrie), furnalul cu curgere continuă de la Toplița și forjele de la Hunedoara (8 septembrie), exploatările de suprafață de la Certeje (8 septembrie) și minele din antichitate și cele aflate în exploatare la Săcărâmb (9-11 septembrie). Apoi, ca urmare a îmbolnăvirii domnișoarei Petty, oaspeții englezi au revenit la Zlatna (19 septembrie), unde au rămas mai bine de trei săptămâni¹⁹.

Conștiincios față de îndatorirea sa de supraveghetor discret al oaspeților englezi pe timpul vizitei în regiunea minieră, auditorul von Seeberg avea să raporteze următoarele constatări – socotim noi, liniștitoare pentru autorități – Oficiului Minier Superior și Tezaurariatului Minier al Transilvaniei: “Sir Petty [sic!], cu totul neinteresat să reflecteze asupra unor considerente politice sau economice în legătură cu mineritul, abia dacă a avut curiozitatea să se intereseze despre una sau alta dintre exploatările miniere. Excepție a făcut exploatarea de la Săcărâmb, pe care a remarcat-o în mod cu totul deosebit atât datorită așezării cât și a organizării ei. A fost impresionat în schimb mult de metodele de lucru și s-a interesat de mai multe ori despre aspectele teoretice și practice ale tuturor operațiunilor efectuate de topograful minier. A urmărit cu atenție explicațiile în legătură cu acestea. A ridicat și desenat – din trei poziții diferite – planul Săcărâmbului, ba ar fi făcut desene în și mai multe locuri ale căror înfățișare și așezare îi plăcuseră, dacă nu aș fi prevenit, prin stăruința mea, o ședere mai îndelungată, după ce fuseseră vizitate, cu destulă osteneală, toate locurile vrednice de a fi văzute.”²⁰ În fine, datorită anotimpului avansat, precum și în urma restabilirii sănătății fiicei sale, cavalerul Petty nu a dorit să revină la Sibiu, ci, în săptămâna 17-23 octombrie 1784, a pornit spre Baia Mare, cu destinația finală Viena. Acolo aștepta scrisori care îi erau trimise din Anglia de către vărul său primar, Sir William, fostul premier, prin care era chemat, poate, în patrie. Cum avea să își dea seama peste puțin timp cavalerul Petty, destinul îl ferise, poate, de mari necazuri atunci când părăsise Zlatna cu doar vreo două săptămâni înainte de izbucnirea răzcoalei românești.

Plecat din Zlatna, cavalerul Petty avea totuși o nemulțumire. La 16 octombrie 1784, el i se plângea guvernatorului Brukenthal că nu avusese acolo ocazia să își procure decât foarte puține eșantioane de minereu²¹. Despre același lucru i se va lamenta Petty lui Brukenthal și în scrisoarea trimisă din Viena la 30 ~~noiembrie 1784~~ ~~între timp~~, englezul se afla la Baia Mare și Cavnic, apoi prin Satu Mare și Tokaj ajunsese în capitala Imperiului. Petty își dorea cu disperare mai multe eșantioane de minereu din Transilvania, mai ales aur nativ de la Săcărâmb,

¹⁹ Vezi *infra*, doc. 10.

²⁰ Vezi *infra*, doc. 11.

²¹ Vezi *infra*, doc. 12.

costul celor care îi fuseseră oferite spre cumpărare fiind mult prea mare. Tot Brukenthal i-a procurat până la urmă, cu ajutorul consilierului minier Carl von Eder, eșantioanele dorite²².

Dar ceea ce avem convingerea că l-a răscolit profund pe cavalerul Petty au fost veștile de groază ajunse la Viena despre răscoala țărănească din Transilvania, de care scăpase cu multă șansă: “Aici se vorbește de insurecția sau rebeliunea care a avut loc în Transilvania și de faptul că mai multe persoane au fost omorâte. Sper că Dumnezeu cel bun a făcut ca aceste tulburări să nu fi ajuns în apropiere de Domnia Voastră, iar Excelența Voastră să nu se fi aflat deloc în pericol.”²³ Ajuns, în ultima decadă a lunii ianuarie 1785, la Schemnitz (Banská Štiavnica) pentru a vizita minele și topitoriile din Slovacia, cavalerul Petty a continuat să fie sub impresia puternică a celor auzite despre răscoala românească din Transilvania. El îi scria bunăoară lui Brukenthal: “Istorisirile pe care le-am auzit pretutindeni despre aceste nenorociri m-au impresionat neplăcut și m-au făcut să tremur pentru siguranța prietenilor mei și în mod deosebit a Excelenței Voastre. [...] Mi s-a spus că au fost prinși capii răscoalei. Dacă e adevărat, este cu atât mai bine. Mă tem însă mult că dacă lucrurile nu au fost potolite ca lumea, totul va reizbucni în primăvară, poate cu și mai mare violență.” Petty conștientiza acum și mai bine faptul că părăsise Zlatna la timp, de unde, “ca prin minune (pentru a spune astfel), am scăpat de carnagiul care a început la 1 noiembrie.”²⁴

Petty își va aminti de Transilvania după mai bine de un an și jumătate (22 octombrie 1786), când se va interesa la guvernatorul Brukenthal de situația din regiune. Nu va uita însă nici de mineritul de acolo, care – după câte se vede – îi făcuse o impresie foarte bună. Vizitând minele din Boemia, el constatase – așa cum îi scrie lui Brukenthal – că acestea “nu sunt nici atât de bogate, nici atât de bine lucrate ca cele din Ungaria [n. n. adică din Slovacia] și din Transilvania.”²⁵

Așa cum am mai amintit, trebuie să admitem faptul că Petty a ținut un jurnal, care s-ar cuveni găsit, al călătoriilor sale în Europa centrală și central-estică. Acolo am putea desluși cine a fost cu adevărat *globe-trotter*-ul englez, cum a privit cu adevărat mediile umane – unele atât de diferite de cel din care provenea – prin care a trecut, cât de nimerită sau nu este caracterizarea sa făcută doar pe temeiul celor câteva scrisori trimise lui Samuel von Brukenthal.

²² Vezi *infra*, doc. 14.

²³ Vezi *infra*, doc. 13.

²⁴ Vezi *infra*, doc. 14.

²⁵ Vezi *infra*, doc. 15.

Documente

1. 1784 mai 4, Vicna. Conteles Stampfer, președintele Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit, către contele Iosif Teleki de Sic, președintele Tezaurariatului Minier al Transilvaniei: îl informează că, la recomandarea Cancelariei Aulice Secrete și de Stat, s-a aprobat vizitarea minelor și topitoriilor din Transilvania și Ungaria de către cavalerul J. Petty; recomandă ca vizitatorului englez să i se înlesnească accesul la mine și topitorii, dar să fie în același timp respectate dispozițiile de confidențialitate.

Hoch- und wohlgebohrner Graf!

Auf Ansuchen des am hiesigen Hofe stehenden englischen bevollmächtigten Herrn Gesandten Chevalier Keith und Anempfehlung der Hof- und Staats-Kanzley ist dem englischen Ritter Mr. Petty die Erlaubnis ertheilet worden, mit seiner Frauen die hungarisch und siebenbürgische Bergwerke beaugenscheinigen zu dürfen.

Ich gebe mir also die Ehre, Euer Excellenz von dieser Bewiligung die nöthige Nachricht zu ertheillen und dieselben zu ersuchen, womit gefällig seyn wolle die Einleitung zu treffen, damit diesem mit seiner Frauen dort eintreffenden Ritter die Einsicht des dortigen Bergbaues der Werker und der Manipulation, jedoch mit der bestehenden nöthigen Vorsicht gestattet werde.

Ich habe dagegen die Ehre mit der ausnehmendsten Hochachtung zu beharren, Euer Excellenz

**ganz gehorsamster Diener,
J. G. Gr. v. Stampfer m. pra.**

Wien, den 4ten May 1784

An den k. k. siebenbürgischen Herrn Thesaurarium Grafen Telecky de Szék Excellenz.

(DJAN Cluj, fond Tezaurariatul Minier al Transilvaniei, nr. 685/1784, fol. 3; original)

2. 1784 iunie 28, Sibiu. Conteles Iosif Teleki de Sic, președintele Tezaurariatului Minier al Transilvaniei, către contele Johann Georg Stampfer, președintele Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit: îi anunță sosirea la Sibiu a cavalerului J. Petty și îl informează că a dat instrucțiunile necesare Oficiului Minier Superior Zlatna și Administrației domeniiale Hunedoara în legătură cu primirea oaspetelui englez la mine și topitorii, fiind respectate în același timp obligațiile de confidențialitate.

Ihre Excellenz!

Hochgebohrer Graf und Hof-Cammer-Praesident!

Durch den dieser Tagen allhier eingetroffenen englischen Ritter Mr. Petty habe ich Euer Excellenz schätzbarste Zuschrift vom 4ten vorigen Monaths richtig zu erhalten die Ehre gehabt und gleichwie ich dieser zufolge wegen der dem bemelten englischen Ritter unter den nöthigen Vorsichten zu verstattenden Einsicht der hierländigen Werkern und Manipulationen sowohl an das Ober-Berg- und Münz-Ambt als auch an die Vajda Hunyader Herrschafts-Administration gleich das nöthige erlassen habe, also ohnermangle solches Euer Excellenz zur nachrichtlichen Wissenschaft gehorsamst anzuzeigen, mit ganz besonderer Verehrung beharrend, Euer Excellenz,

Hermannstadt, den 28ten Juni 1784.

(DJAN Cluj, fond Tezaurariatul Minier al Transilvaniei, nr. 685/1784, fol. 2; concept)

3. 1784 iunie 28, Sibiu. Tezaurariatul Minier al Transilvaniei către Oficiul Minier Superior Zlatna și Administrația domeniială Hunedoara: le anunță vizita cavalerului J. Petty și le atrage atenția asupra respectării regulilor de confidențialitate la vizitarea minelor și pituriilor.

An das k. k. Ober-Berg-Ambt, ingeleichen die Vajda-Hunyader Herrschafts-Administration und das Münz-Ambt.

Vermög eines an mich, Thesaurarius, jüngstens eingetroffenes Praesidial-Schreibens ist auf Ansuchen des bey dem Herrn Gesandten Chevalier Keith und Anempfehlung der geheimen Hof- und Staats-Canzley dem englischen Ritter Mr. Petty die Erlaubnus ertheilet worden, mit seiner Frauen die hungarisch und siebenbürgische Bergwerck beaugenscheinigen zu dörffen.

Es wird daher dem k. k. Ober-Berg-Ambt hiemit verordnet, den gedachten Ritter, wenn er mit seiner Frauen dahin kommt, nicht nur allda in Zalatna, bey der Hütte, den Probier-Gaaden und der Gold-Einlösung die Einsicht zu gestatten, sondern auch an die unterhabende Werks-Beambe und vorzüglich auch an die Abrudbanyaer Bergwerks-Gemeynde und die dortige Gold-Einlösung die Verfügung zu erlassen, dass denselben gleichfalls die Einsicht des dortigen Bergbaues, der Werker und der Manipulation, jedoch mit der bestehenden nöthigen Vorsicht, gestattet werde.

Hermannstadt, den 28ten Juni 1784

An die Administration und das Münz-Ambt der erste Absatz gleich, sodann aber an beyde: So wie man nun infolge dessen an das Ober-Berg-Ambt in Zalatna bereits das nötige erlassen hat, also wird auch der k. k. Administration oder dem k. k. Münz-Ambt hiemit verordnet, dass, wenn der gedachte Ritter mit seiner Frauen auch dahin kommen möchte, ihme gleichfalls die Einsicht des dortigen Baues, der Werker und Manipulation, jedoch mit der bestehenden nöthigen Vorsicht, gestattet und dieserwegen auch an die treffende Beambe das nöthige erlassen werden solle.

Rev. Exner ppr.

Winckhler m. ppr.

NB. Auf Rodnau wird Herr Passagier wohl schwerlich kommen und folgsam auch nichts dahin zu erlassen sey.

B. Ist von dem Herrn Secretario annoch ein Antworthschreiben an S^e Excellenz, den das Praesidium führenden Herrn Grafen von Stampfer zu entwerfen. [n. n. Exner]

(DJAN Cluj, fond Tezaurariatul Minier al Transilvaniei, nr. 685/1784, fol. 1; concept)

4. 1784 iunie 30, Pesta. Conte Iosif Teleki de Sic, președintele Tezaurariatului Minier al Transilvaniei, către baronul Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei: îl recomandă pe cavalerul J. Petty care, împreună cu soția și fiica sa, întreprinde o călătorie prin Transilvania.

Hochwohlgebohrer Herr Baron und königlicher Gubernator!
Insonders hochzueherender Herr!

Der Herr von Petty, ein englischer Kavalier, wurde hieher an den Chevalier Keith, englischen Minister an unserem Hofe, adressiert und hat den vorigen Fasching mit seiner Mylady und jungen Fräulein Tochter hier in Pest zugebracht. Von hier gingen sie nach Wien zurück.

Jetzo aber sollen sie entweder schon in Siebenbürgen sein oder werden sie nächstens ankommen. Bei ihrem hiesigen Aufenthalt hat mich dieser würdige Kavalier in voraus, in diesem Falle Empfehlungsbriefe wegen seiner nach Siebenbürgen, besonders aber an Euer Exzellenz, zu erlassen. Ich versprach es ihm auch und erfülle jetzo mein Versprechen mit desto grösserer Freude, je ich einestheils durch eigene Erfahrung mehr überzeugt bin, wie sehr sich diese kleine reisende Gesellschaft der guten Aufnahme und Hochachtung durch ihre schöne Eigenschaften und untadelhafte Aufführung würdig macht und je ich von der anderen Seite sicherer bin, dass Euer Exzellenz sich eine Freude daraus zu machen pflegen, einen jeden, insbesondere aber verdienstvolle Reisende, durch Ihre Güte und Gefälligkeit zu verbinden und ihnen den dortigen Aufenthalt angenehm zu machen.

Ich habe die Ehre mit der tiefsten Ehrfucht zu verharren, Euer Exzellenz
unterthänigster Diener,
Joseph Gr. Teleki m. p.

Pest, den 30ten Junii 1784.

(Ed. H. Herbert, *Briefe an den Freiherrn Samuel von Brukenthal*, "Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde", serie nouă, XXXI (1903), 3, doc. 628, p. 672-673.

5. 1784 iulie 15, Avrig. Baronul Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, către Ștefan Raicevich, secretar aulic și agent consular austriac la București: îl recomandă pe cavalerul J. Petty, care va întreprinde o călătorie până la București și roagă să i se acorde tot sprijinul de care va avea nevoie.

Wohlgebohrner, insonders hochgeehrtester Herr Hoff-Secretaire!

Der englische Cavalier Herr J. Petty, der Euer Wohlgebohrnen gegenwärtiges Schreiben überreichen wird, ist mir theils von dem königlich hungarisch-siebenbürgischen Canzler Graf v. Bánffy, theils von andern ansehnlichen Orten anempfohlen worden. Dieses sowohl, als die allgemeine Hochachtung die gedachter Cavalier nebst seiner Familie sich hier erworben hat, veranlasst mich Euer Wohlgebohrnen zu ersuchen, dass Sie während seinem dortländigen Auffenthalt in allen vorkommenden Fällen worin er Ihrer Verwendung benöthigt seyn wird, Ihm solche freundschaftlich angedeyhen lassen zu wollen die Gütte haben möchten. Ich aber habe die Ehre unausgesetzt zu verbleiben, Euer Wohlgebohrnen

gehorsamster Diener,
Br. Brukenthal pr.

Frek, den 15ten Julii 1784

An den Herrn Hoff-Secretaire v. Raicevich

(ANIC, Documente Istorice, pachetul MDCCCXC, nr. 46; original)

6. 1784 iulie 18, [Brașov]. Cavalerul J. Petty către baronul Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei: îi descrie călătoria de la Avrig la Brașov și intenția de a face o călătorie până la București.

Comme je sais, combien de paines Votre Excellence a prises pour rendre notre voyage commode et agréable, je pense, que c'est mon devoir de vous en faire un petit raconte.

Environs une heure nous sommes arrivé à Sombote¹. Je suis allé visiter la maison que vous bâtissez, de laquelle j'étois fort content. C'est vrai, qu'il n'y est rien que les escaliers et les parois de chaque chambre, mais elle me paroissent d'une juste proportion et très bien placées. La situation est très jolie, particulièrement le bois par le côté duquel passe la rivière. Enfin, il n'y manque que Votre présence pour le faire un séjour mille fois plus joli que celui de Freck². Étant retourné à la maison, j'ai trouvé un très bon diner déjà préparé et nous avons mangé comme des loups.

Nous partîmes à quatre heures et le chemin jusqu'à Fogaros³ étoit meilleur que celui que j'avois fait. En entrant dans la ville, un home m'a rencontré (ayant reçu Vos ordres) et il m'a conduit à une maison d'un particulier, où j'étois pour passer la nuit. Je fis une visite en personne chez le comte de Béli⁴ et il m'a promis une escorte et tout ce qu'il m'en falloit. Nous allâmes pour voir le pont construit sur la rivière. C'est vraiment une chose unique et mérite d'être vu.

Le lendemain nous partîmes avec une escorte de 7 hommes, qui avoient beaucoup de soin de nous protéger non seulement contre les voleurs, mais, où le chemin étoit mauvais, il soutenoient la carosse à force des bras. Plus que j'ai approché à Cronstadt, plus il y avoit du bruit des voleurs et j'ai trouvé des soldat du regiment d'Oras⁵ dans les villages, qui y étoient placés pour aller contre ces gens-là. Grâce à Dieu, nous sommes arrivés bien à Cronstadt, où à la porte étoit un homme qui nous a conduit à la maison de monsieur Wentzel⁶ notaire, où nous sommes bien logés.

Aujourd'hui il y avoit du monde, qui sont venus nous faire leurs compliments et nous vous sommes bien obligés pour toute les civilités que nous avons eues ici.

Il y a encore une partie de gentilshommes, qui proposent de nous accompagner jusqu'à Bucarest. Le brigadier-major ira aussi jusqu'à Tierzburg⁷ avec des soldats. Ainsi Votre Excellence voit, que nous serons bien gardés. Nous restorons ici peut-être 8 jours. Cet endroit est vraiment entouré de voleurs et personne n'ose pas aller dans la campagne sans des gardes. Il y a peu de jours passés, qu'ils sont entrés dans le faubourg seize, mais ils sont échappés. Les paysans craignent que leurs maisons ne soient pas brûlées. C'est pourquoi ils n'osent pas leur s'opposer et rien ne me paroît capable de mettre les villes et les alentours en sûreté qu'un nombre de soldats exprès employés pour attraper ces brigands. Quelque chose doit-être faite, parceque ces gens, au lieu de diminuer, deviennent plus nombreux.

¹ Sâmbăta.

² Avrig.

³ Făgăraș.

⁴ Din 1775, contele Iosif Béldi de Uzon era căpitan suprem al Făgărașului.

⁵ Regimentul de infanterie Orosz.

⁶ Johann Wenzel, notarul orașului Brașov.

⁷ Bran.

La poste va partir, ainsi je n'ai pas du temps d'écrire davantage. Madame et ma fille Vous présentent leurs compliments, et toujours très sensible des toutes Vos attentions, je reste Votre très humble et très oblige serviteur à commander,

J. Petty

(ed. H. Herbert, *op. cit.*, doc. 637, p. 679-680)

7. 1784 iulie 19, [București]. Ștefan Raicevich, secretar aulic și agent consular austriac la București, către generalul conte Preiss, comandantul militar al Transilvaniei: îl informează că a intervenit pe lângă Mihai Șuțu, domnul Țării Românești, pentru a-i asigura o escortă de amăuți cavalerului J. Petty pe timpul călătoriei de la Carantina Timișul de Sus la București.

Sua Eccellenza il signor generale Preiss

19 Luglio 1784

Non ho mancato fare subito parvenire à questo Serenissimo Principe la lettera che Vostra Eccellenza mi ha trasmessa col suo venerabile foglio delli 14 Luglio e mi sono impiegato ad ottenere una scorta di amaut per il signor Petty, che oggi parte per Temôs con mia lettera per il signor comandante di Cronstadt. Spero, che il signor Petty, al suo arrivo qui, conoscerà di qual peso sono le raccomandazioni di Vostra Eccellenza. E trattanto etc.

(ANIC, Documente Istorice, pachetul MCMXV, nr. 46; copie)

8. 1784 iulie 24, Brașov. Cavalerul J. Petty către baronul Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei: îl informează că va pleca peste puțină vreme la București și roagă ca, la întoarcere, de la Turnu Roșu la Sibiu, să-i fie pusă la dispoziție o escortă formată din 3-4 oameni.

J'ai le plaisir de faire savoir à Votre Excellence, que nous avons reçu les nouvelles, que l'escorte que le prince de Walachie¹ nous a envoyé est arrive hier. En consequence de cela, nous avons fait toutes les preparations de partir d'ici demain matin, pour voir tout à fait un autre pays. Nous serons 5 ou 6 jours en chemin. Je resterai 4 jours à Bucarest et je crois, qu'il me faut encore 6 jours pour aller à la Tour Rouge. Je vous serais très obligé d'avoir la bonté de donner l'ordre, qu'une escorte de trois ou 4 hommes puisse venire aux frontières, pour me conduire à Hermanstadt, où j'espère de Vous trouver avec toute la bonne santé de laquelle je Vous ai laissé.

Nous sommes encore logés dans la maison de Monsieur Wentzel, qui a fait son possible de nous amuser. Nous vivons ici tout en famille, très agréablement, et je serai fâché que mon temps ne me permet pas de rester plus avec eux.

Le pays, les montagnes et enfin les vues de tout côté sont charmans et s'il n'eût pas été par la crainte des voleurs, j'aurois parcouru partout. Avanthier les husards ont donné la chasse à 2 voleurs, qui échappèrent par la vitesse de leurs chevaux. Le matin il y avoit deux de ces voleurs (complices de ceux qui ont blessé l'aubergiste et tué sa femme

¹ Mihai Șuțu, domnul Țării Românești (1783-1786).

à Pershan²) décapités et on va faire le process aux autres. Monsieur le juge³, chez lequel nous avons dîné aujourd'hui, Vous présente ses compliments.

Il ne me reste plus rien, que de Vous présenter les respects de Madame et [de] ma fille et d'assurer Votre Excellence combien je suis Votre très obligé et très humble serviteur à commander,

J. Petty

Cronstadt, le 24 juillet 1784.

(ed. H. Herbert, *op. cit.*, doc. 640, p. 682)

9. 1784 [august] 2, București. Cavalerul J. Petty către baronul Samuel von Brukenenthal, guvernatorul Transilvaniei: îi descrie drumul până la București, primirea de care s-a bucurat acolo și își exprimă regretul că, din lipsă de timp, nu poate face o călătorie până la Constantinopol.

Excellence!

Je ne puis pas me laisser perdre la première opportunité de Vous écrire, sachant combien Vous êtes intéressé que mon voyage réussisse bien et avec le moins de fatigue possible.

À present j'ai le plaisir de dater cette lettre de Buccarest, où nous sommes arrivés, il y a deux jours passes, sans le moinde accident. C'est vrai, que le chemin (quoique le meilleur) est affreux et j'attendois qu'à chaque pas la voiture auroit été brisée en morceaux à cause des grands rochers et pierres qu'il falloit passer. Une mauvaise pluie nous accompagnoit pendant le trajet des montagnes avec un froid excessif, en sorte que moi et ma fille avons attrappé la rheume, mais à present nous sommes très bien. Notre escorte étoit fort attentive. Dans chaque ville où nous dormîmes, nous étions présentés avec une abondance de provisions de toute sorte, avec du pain, du vin et du fruit. Les spraveniks¹ avec leurs femmes sont venus nous visiter et nous ont comblé de politesses. Enfin arrivés à Buccarest, Monsieur Reicovitz², en consequence de la recommandation que Votre Excellence m'avoit donné, nous procura un bon quartier, comme il n'y a point d'auberges. Nous avons été introduits à la Cour, moi au Prince et Madame et ma fille à la Princesse. Hier soir nous fumes à un bal, donné à cause des noces d'un de la noblesse. La salle étoit remplie de monde. Il y avoit bien des dames habillées à la grèque et à la valaque. Leur parure étoit fort riche et bien ornée de diamants et d'autres pierres précieuses. Tout me parôit l'effet de la magie. Tout étoit pour moi un autre monde. Chaque chose étoit nouvelle, chaque chose m'a plu. Ma femme et ma fille dansèrent des menuets et après cela elle dansèrent des quadrilles assez vite. Je puis assurer Votre Excellence, que je ne pouvois pas me retenir de rire, en voyant ces Messieurs avec leurs barbes, étant obligés de suivre la danse selon la mesure que ma femme a donnée. À la fin, les femmes grèques s'animerent autant qu'elles pouvaient et s'efforcèrent de danser

² Perșani.

³ Michael Fronius (1727-1799), jude al Brașovului între 1783 și 1786, când devine consilier gubernial.

¹ Ispravnicii.

² Ștefan Raicevich, agentul consular austriac de la București (1782-1786).

avec les Angloises. Tout étoit gai, tout en accord. Il y avoit un souper et après on a recommencé le bal, qui dura jusqu'à minuit.

Je suis fâché que mon temps ne me permet pas de rester 2 ou trois semaines ici (ou pour mieux dire) d'aller à Constantinople. Mais il faut que je pense de m'en aller. Je partirai d'ici samedi ou dimanche prochain et je prendrai la route de la Tour Rouge. C'est pourquoi, je Vous serai bien obligé de m'envoyer quelque escorte jusqu'aux confins, pour me défendre contre les voleurs qui sont dans le voisinage.

Je n'ai rien de Vous communiquer, que de Vous assurer combien nous sommes sensibles de Votre amitié, que nous espérons de conserver pour toujours et de Vous dire que nous sommes en bonne santé, quoique la chaleur soit excessive. Madame et ma fille Vous présentent leurs respects et je reste [de] Votre Excellence [le] très humble et très obligé serviteur,

J. Petty

Bucarest, le 2³ 1784.

Monsieur Wackcaressku⁴ m'a chargé de Vous présenter ses compliments.

(ed. H. Herbert, *op. cit.*, doc. 645, p. 685-686)

10. 1784 octombrie [4], Zlatna. Cavalerul J. Petty către baronul Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei: îi prezintă circumstanțele neplăcute cu ocazia prezenței la Săcărâmb și Zlatna, ajutorul primit cu acest prilej din partea baronului Philipp von Seeberg, auditor la Oficiul Minier Superior Zlanza, și roagă să fie ajutat cu o sumă de bani în vederea călătoriei la Viena.

Zalatna, le [...] ¹ d'Octobre 1784

J'avois l'honneur d'écrire à Votre Excellence de Nagyag², où j'étois obligé de rester à cause de la maladie de ma fille, mais comme le fièvre continua et de rester là étant fort incommode, nous partîmes pour retourner à Zalatna en compagnie du baron Seeberg, qui fit tout son possible de nous assister. En arrivant à Zalatna, nous étions refusés d'être logés dans la même maison où nous étions logés la première fois, quoique la maison n'eût personne dedans. Enfin, s'il n'eût été pour le baron, qui (quoique un jeune homme) nous a cédé sa propre chambre, nous n'aurions pas trouvé une maison pour nous loger. Il y a 16 jours que nous sommes ici et ma fille (quoiqu'elle se porte un peu mieux) a rien moins la fièvre tous les jours. Mais j'espère qu'elle sera en état de voyager en peu de temps, avant que la mauvaise saison commence et alors il faut que j'aie à Vienne en droiture et quitte toute idée de visiter Smölnitz³.

Je suis très très fâché d'écrire à Votre Excellence des nouvelles si fâcheuses pour ma famille, mais je sais que l'amitié que Vous nous avez montrée avec tant de bonté m'excusera la liberté que j'ai prise de Vous communiquer. Ayant perdu tant de temps ici, je trouve que je n'aurai pas assez d'argent pour le voyage à Vienne, et comme je n'en

³ Luna nu a mai fost scrisă, dar este cu certitudine vorba de luna august.

⁴ Iancu Văcărescu, mare spătar.

¹ Data a fost stabilită cu ajutorul doc. 11.

² Săcărâmb.

³ În germ. Schmölnitz, în magh. Szomolnok, în prezent Smolnik (Slovacia).

puis pas avoir ici, il faut que je m'en procure de monsieur Pürcher⁴ à Hermanstadt, à qui j'étois recommandé par Messieurs Fries⁵, mais comme je ne sais pas le nom de la rue où Monsieur Pürcher demeure, et craignant que ma lettre ne lui doit être perdue, c'est pourquoi j'ai pris la liberté de Vous enfermer un ordre ou acquittance sur Messieurs Fries pour la somme de 400 florins, en Vous priant de la lui présenter en lui demandant de m'envoyer un ordre ou acquittance pour la dite somme sur la Caisse de la Chambre à Zalatna ou sur la Chambre du Sel à Carlsburg⁶. Si Monsieur Pürcher écrit tout de suite, je puis avoir sa reponse le dimanche prochain. Je n'aurois pas eu l'hardiesse de donner tant de peines à Votre Excellence, si j'avois eu d'autre connoissance dans laquelle je puisse prendre cette liberté.

Ma femme ne se porte trop bien à cause de l'anxiété qu'elle a pour raison de Mademoiselle. Toutes les deux vous présentant leurs respects, auxquels j'ajoute mes meilleurs compliments et je reste toujours sensible de Votre amitié, Votre très humble et très obligé serviteur,

J. Petty

En réfléchissant, je crois qu'il sera mieux, si Votre Excellence, en montrant mon ordre sur Messieurs Fries à Monsieur Pürcher, lui dira de mettre la somme dans la Caisse à Hermanstadt et de lui recevoir son ordre, que Votre Excellence aura la bonté de m'envoyer par la poste à Zalatna.

(ed. H. Herbert, *op. cit.*, doc. 668, p. 707-709)

11. 1784 octombrie 4, Zlatna. Baronul Philipp von Seeberg, auditor la Oficiul Minier Superior Zlatna, către Oficiul Minier Superior Zlatna: descrie călătoria efectuată la topitoriile și exploatarea miniere din Munții Apuseni și de la Hunedoara ca însoțitor al cavalerului J. Petty.

Löbliches kayserlich-königliches Oberbergamt!

Von Einem Hochlöblichen Münz- und Bergwesens-Thesaurariate den englischen Passagier Sir Petty auf den Bergerwerkstouren zu begleiten auserlesen, haben wir zu dieser Reise 4 volle Wochen verwendet, und doch habe ich denselben an mehr als einem Orte nur mit Mühe längeren Aufenthalt zu machen abgehalten.

Sonnabends, als den 21. August, kamen dieselbe Abends späte in **Zalathna** an und besahen den 23ten die allhiesige Schmöltz- und Silberhütte. Den 23ten August ritten wir nach **Faczebaya** und **Dumbrava** mit dem englischen Cavalier alleine.

Den 24ten aber reisete derselbe mit seiner Frauen Gemahlin und Fräulein Tochter über **Dupapiatra** und **Butsesd** nach **Abrudbanyen**, wo wir den 25ten zu Mittage anlangten und noch eben denselben Tag nach **Vöröspatak** abgiengen. Den 26ten fuhren wir daselbst in die Gruben und besahen einen Theil der Tagrevier.

Den 27ten, über **Toppanfalva**, auf der Aranyos, mit einem Flosse nach **Offenbayan**. Den 28ten die dasige Grube und Tagrevier besehen.

⁴ Johann Ignaz Pürcher (Pürcker), mare comerciant din Sibiu.

⁵ Baronul Fries, bancher din Viena.

⁶ Alba Iulia.

Den 29ten nach **Vöröspatak** zurücke, daselbst nochmals die alten Verhaue beritten. Den 30ten nach **Abrudbanyen**, daselbst der Goldeinlösung beygewohnt. Den 31ten von **Abrudbanya** über **Butsed** bis **Kristyor** abgereiset.

Den 1ten September nach **Brad**, von da nach **Körösbanyen zur Goldwäscherey**, nach dem **Vatzer Baade** und wieder nach **Brad** zurücke.

Den 2ten September nach dem **Kristyorer** Teiche, dann die Rudaer 12 Apostel Grube befahren und wieder nach **Brad** zurücke. Den 3ten September von **Brad** nach **Boycza**, daselbst den 4ten die Gruben befahren. Den 5ten September nach **Vetzell**, von da gegen **Kis-Muntsell** auf die Muschelgebürge, und Abends nach **Deva**.

Den 6ten September über **Vajda Hunyad** nach **Gyalar** und daselbst die Grube befahren. Den 7ten September nach **Toplitz**a zum Flossofen, dann über die Hammerwerke nach **Vajda Hunyad** und bis **Deva** zurücke.

Den 8ten September nach **Csertes**, daselbst die Tagverhaue beritten. Den 9ten September nach **Nagyag**, daselbst die Manipulationen über Tags besehen. Den 10ten September den alten Erbstollen befahren. Den 11ten September bey **Maria unbefleckten Empfängnis** ein und bey **Bartholomaei** jenseits ausgefahren. Den 12ten September war Sonntags.

Den 13ten September den **Josephi Erbstollen** befahren, diesen Tag ward des Fräulein krank und wegen dem täglichen Fieber derselben waren wir genöthiget den 14ten, 15ten, 16ten, 17ten September daselbst zuzubringen. Den 18ten September machten wir von **Nagyag** den Aufbruch, und als Sir Petty in **Kisalmás**, wohin ich indessen vorausgeritten war, aus dem Wagen steigen wollte, fiel er mir halbbohmächtig in die Arme, so dass wir ihn nur mit Mühe zu Bette brachten. Auch ward das Fräulein hier mit einem starken Fieber-Paroxismus recidif, so dass sich erst den 19ten September gegen Mittag beyde Patienten soweit besser fanden, dass sie im Stande waren auf einige Stunden das Bett mit dem Wagen zu verwechseln, und so langten sie spätem Abends in **Zalathna** an.

Weit entfernt auf politische oder oeconomische Speculationen in Ansehung des Bergwesens zu sinnen, hatte Sir Petty kaum die Neugier nach der Ertragnis dieses oder jenes Werkes zu fragen, das einzige **Nagyag** ausgenommen, welches demselben sowohl seiner Lage als Einrichtung wegen vorzüglich auffiel. Dagegen fand er am Geniewesen viel Geschmack und erkundigte sich öfters um die Theorie und practische Ausführung aller Markscheidoperationen, deren Erklärung er mit vieler Wissbegierde auffasste. **Nagyag** hat derselbe von drey verschiedenen Gesichtspunkten aufgenommen und gezeichnet, und würde noch an weit mehreren Orten, deren Aussichten und Lage ihm gefiel, Zeichnungen genommen haben, wenn nicht meine Zudringlichkeit, nach mit hinlänglicher Musse vollbrachter Besichtigung aller merkwürdiger Gegenstände, einem längeren Auffenthalte vorgebogen hätte, eine Zudringlichkeit welche der gänzliche Mangel an Wirthhäusern und Absteigquartieren in dem ganzen Bergwerksbezirke und die daher entspringende Nothwendigkeit denen Herrn Beamten zur Last zu fallen rechtfertiget.

Eben dieser gänzliche Mangel eines Absteig-Wirthshauses oder einigen andern möglichen Unterkommens für Fremde ist es, welcher mich in die Nothwendigkeit gesetzt hat, dieser würdigen Familie in so elenden Umständen mit 2 Patienten ein Zimmer in meinem Quartiere und die wenige Bequemlichkeit die ich ihnen zu schaffen vermochte anzutragen, da die Frau von Exner, welche denselben bey ihrer ersten Ankunft in **Zalathna** zwey Zimmer in ihrem untern Hause einzuräumen die Güte gehabt, gleiche

Gefälligkeit bey ihrer zweyten Anherkunft nicht erweisen können und daher das Quartier verbat.

Da der englische Cavalier in den ersten Tagen seines Aufenthaltes allhier wieder genesen, verzögerte ich noch einige Tage in Erwartung der Genesung des Fräuleins diesen pflichtschuldigen Bericht zu fernerer Einbegleitung an eine hohe Landesstelle zu unterlegen, um darinnen auch zugleich den Tag ihrer gänzlichen Abreise von Zalathna anzuzeigen zu können.

Da nun das tägliche Fieber des Fräuleins, obgleich ungleich schwächer, noch immer fortwähret, dieselbe dabey aber so sehr abgemattet hat, dass sie die Beschwerlichkeit der fortzusetzenden Reise zu ertragen nicht im Stande ist und ich mich sowohl aus Patriotisme als aus Menschenliebe verpflichtet gehalten, diesen in Wien selbst so vorzüglich distinguirten Ausländern, welche in einem fernem Lande nur wenig Ansprache oder Hülfe haben, diese ganze Zeit über an die Hand zu gehen und folglich an den Prothocolls-Extracten keine Hand anlegen können. Da nun die vorangeführte Nothwendigkeit, denselben bey mir ein Absteigquartier anzutragen und die kleine damit verbundene Unruhe die oberwähnte Hindernis noch in etwas vermehret, so bitte Ein Löbliches k. k. Oberbergamt bey hoher Landesstelle auszuwirken, womit Hochselbe mich auch die wenige noch übrige Zeit des Aufenthaltes dieser Fremden von Verfassung der Extracte zu dispensiren oder widrigenfalls die nöthigen Verhaltungsbefehle vorzuschreiben geruhen wolle.

Auch nehme ich mir letztlich die Freyheit, Ein Löbliches k. k. Oberbergamt um vorwortliche gütige Unterstützung bey hoher Landesstelle mit Erwirkung eines zweyten Pferd-Interteniments à 34 xr. täglich auf die in Begleitung der von hoher Hofstelle accreditirten und von einem Hochlöblichen Thesaurariate hieher anempfohlenen Herrn Passagers, Mr. Hasenfratz¹ und Sir Petty, zugebrachten 30 Tage zu bitten, da die gewöhnliche passirte 34 xr. täglich bey dieser sehr beschwerlichen und kostsplitterigen auf oberämtlichen Auftrag vorgenommenen Reise nur auf Bezahlung der zwey mitgehabten Pferde hingereicht und mir die Pflege und Unterhaltung derselben zur Last gefallen, eine Gnade deren Gewährung auch die Allerhöchste Erklärung in dergleichen Versendungsfällen niemandes Schaden zu verlangen hoffen lässt.

Zalathna, den 4ten 8ber 1784.

**Philipp Freyherr von Seeberg m. ppr.
k. k. Oberamtsauscultant**

(DJAN Cluj, fond Tezaurariatul Minier al Transilvaniei, nr. 1134/1784, f. 4-5; o copie la DJAN Cluj, fond Oficiul Minier Superior Zlatna, nr. 1311/1784, f. 1-3)

12. 1784 octombrie 16, Zlatna. Cavalerul J. Petty către baronul Samuel von Brukenenthal, guvernatorul Transilvaniei: îi mulțumește pentru banii trimiși și îi aduce la cunoștință intenția de a petrece iarna la Viena, neputând astfel onora invitația de a rămâne la Sibiu timp mai îndelungat.

¹ Mineralog și practicant minier francez care primise aprobarea de a vizita exploatările miniere din Munții Apuseni și Academia Montanică de la Schemnitz, vezi DJAN Cluj, fond Tezaurariatul Minier al Transilvaniei, nr. 849/1784, f. 2-3.

J'avois l'honneur de recevoir la lettre que Votre Excellence a écrite avec l'ordre de recevoir 400 florins, lesquels j'ai déjà reçus. C'est avec mille remerciements que je Vous rends grace pour Votre amitié et particulièrement pour la sensibilité que Vous sentez à cause de la maladie de ma fille, ainsi que je suis bien sûr que Vous serez un peu consolé, quand j'assure Votre Excellence que la fièvre l'a quittée il y a cinq jours et qu'il lui reste seulement un peu de faiblesse, qui peu à peu passera.

Comme la mauvaise saison commence et ayant [été] empêché de poursuivre mon voyage à cause de ma fille, ainsi je serai forcé d'abandonner toute idée d'aller à Dresde et de me contenter de passer mon hiver à Vienne. J'accepterois avec plaisir Votre conseil de rester en Transilvanie et de jouir l'honneur de Votre société, mais la grande distance de Hermanstadt à Vienne m'empêchera infiment de recevoir mes lettres d'Angleterre et de les répondre aussi vite qu'il est nécessaire à faire. Ainsi, de plus, si mon parent, Mylord Shelburne¹, vient d'être dans le Ministère peut-être, je serai obligé de m'en aller en Angleterre tout de suite. Mes lettres, que j'ai prié au chevalier Keith² de m'envoyer à Shemnitz, m'attendent et donc je saurai davantage.

Si la santé de ma fille me permet, je partirai d'ici la semaine prochaine pour Nagybanya³ et de là en droiture pour Shemnitz par la ville de Pesth et je quitterai tout à fait mon projet de visiter Smölnitz, comme ni le temps, ni la saison me permettent un voyage si pénible. Je n'ai pas encore reçu la lettre que Vous m'avez écrite à Nagybanya, mais j'espère de le recevoir à mon arrive. Je profiterai de l'honneur que Vous me faites en me permettant de Vous écrire, car j'estimerai pour toujours bien cher Votre amitié.

Acceptez de la part de moi, ma femme et ma fille nos meilleurs respects et l'assurance que je resterai toujours sensible de Votre bonté. Je suis avec bien d'obligation Votre très humble et obligé serviteur,

J. Petty

Zalatna, le 16 d'Octobre 1784

Ayez la bonté de présenter mes compliments au comte Teleki⁴ et à Messieurs Eder⁵ et Müller⁶, au dernier desquels j'ai écrit de Nagyag. Quoique je sois sur l'endroit, il y a une disette des minéraux, c'est pourquoi j'ai ramassé fort peu d'échantillons.

(ed. H. Herbert, *op. cit.*, doc. 678, p. 718-719)

¹ Sir William Petty (1737-1805), văr primar al cavalerului Petty; conte de Shelburne, din 1784 marchiz de Landsdowne și conte de Wycomb; om politic proeminent, protector al savanților și artiștilor; prim-ministru al Marii Britanii în 1782-1783; aflat în opoziție (în 1784), a fost oprit de William Pitt jr. să intre în noul cabinet britanic.

² Ambasadorul britanic la Viena.

³ Baia Mare.

⁴ Conte Iosif Teleki de Sic, președintele Tezaurariatului Minier al Transilvaniei.

⁵ Carl Eder, consilier la Tezaurariatul Minier al Transilvaniei.

⁶ Franz Josef Müller von Reichenstein (1740-1825), reputat expert minier și chimist (descoperă în 1778 turmalina, iar în 1783 tellurul); consilier la Tezaurariatul Minier al Transilvaniei (1778); consilier al Guberniului Transilvaniei (1798); consilier la Camera Aulică pentru Monetării și Minerit (1802).

13. 1784 noiembrie 30, Viena. Cavalerul J. Petty către baronul Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei: îi descrie drumul de la Baia Mare, trecând prin regiunea minieră din Slovacia, până la Viena și roagă să îi fie trimise eșantioanele mineralogice din Transilvania; își arată îngrijorarea în legătură cu știrile aflate despre răscola românilor din Transilvania.

Excellence!

J'avois l'honneur de recevoir Votre lettre de 5-me de Novembre en reponse à celle que j'écrivis de Nagybanya, que étoit presque perdue par la negligence du maître de la poste à Schmenitz. Grâce à Dieu, la saison quoique fort avancée m'a bien favorisé, c'est à dire le temps se faisoit un peu humide mais point du tout froid.

Je suis resté environ une semaine à Nagybanya, où j'ai visité les mines de Felsöbanya¹ et de Kapnik². après ça, par un voyage de trois semaines passant par Zatmar³, Tokay, Potnok et d'autres petits villages, en traversant le pays, nous sommes arrivés (en dépit des mauvais chemins) à Schemnitz. Là j'avois attendu un paquet de plusieurs letters, mais le maître de la poste les avoit envoyés à Bude. En consequence de cela, je n'avois pas du temps pour visiter les mines, mais il falloit partir tout de suite pour Vienne, ce que je fis deux jours après, laissant ma femme et ma fille au soin de la comtesse Colloredo, croyant de les rejoindre en moins de deux semaines. L'hiver commença subitement et une grande neige m'accompagnait jusqu'à Vienne avec un vent perçant.

La guerre qu'on va commencer aux Hollandais, occupa la générale conversation. Deux regiments sont déjà marchés contre eux. On ne sait encore le parti que la France prendra, mais peu de temps le décidera.

Le prince Kaunitz⁴ se trouve bien malade et sa maison n'est plus ouverte, ce qui est une grande perte pour nous Anglois.

Je suis étonné, que la malle ne soit pas encore arrivée de la Vallachie, mais quand elle vient, ayez la bonté seulement de me l'envoyer chez Messieurs Fries à Vienne.

Pour les espèces des minéraux de Transilvanie, je manque beaucoup, particulièrement les échantillons de l'or natif de Veröspatak⁵. Pour le peu que j'y ai vu, on m'a trop demandé et particulièrement quand on est obligé à payer aussi le dûne. Si Votre Excellence me ferez l'honneur de m'envoyer des échantillons de quelle sorte qu'elles soient, je l'estimerai une faveur entre les plusieurs que j'ai reçues et Vous n'avez que les adresser pour moi chez Messieurs Fries à Vienne.

Comme la maladie de ma fille m'a fait perdre tant de temps et comme je serois fâché de quitter la Hongrie sans voir les mines de Schemnitz, c'est pourquoi il faut que je laisse toute idée de m'en aller à Dresde pour cet hiver. Au printemps je me propose de faire le tour des montagnes des Carpathes et peut-être j'irai jusqu'à Cracou, mais cela depend en tout de l'endroit où je me trouverai. Je me souviendrai de Vos amitiés et de tems en tems je Vous écrirai.

¹ Baia Sprie.

² Cavnic.

³ Satu Mare.

⁴ Cancelar imperial și ministru de externe.

⁵ Roșia Montană.

On parle ici des insurrections ou rebellions qui sont arrivées en Transilvanie et que plusieurs personnes ont été sacrifiées. J'espère par Dieu, que ces troubles ne sont pas arrivés dans Votre voisinage et que Votre Excellence n'a pas couru le moindre danger.

De grâce, dites-moi tout, je suis intéressé de le savoir et comme je retournerai à Schemnitz en peu de jours, Vous pouvez bien adresser Vos lettres au soin du comte Colloredo, et s'il y a des lettres pour moi à la poste-restante à Hermanstadt, Vous me ferez grâce de me les envoyer.

Je n'ai rien plus à dire, que de Vous souhaiter bien du repos et de la tranquillité et de la santé, et je reste, Votre Excellence, Votre très humble et obligé serviteur à commander,

J. Petty

Vienne, 30 Novembre 1784

(ed. H. Herbert, *op. cit.*, doc. 714, p. 757-758)

14. 1785 ianuarie 23, [Banská Štiavnica]. Cavalerul J. Petty către baronul Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei: își exprimă sentimentele de oroare la primirea informațiilor despre atrocitățile comise în timpul răscoalei românești din Transilvania și speră că aceasta nu va reizbucni în primăvară.

J'eus l'honneur d'écrire à Votre Excellence la 30-me du mois de Novembre, mais n'ayant pas reçu aucune reponse, il me fait craindre ou que Vous n'avez pas reçu ma lettre ou, plutôt, que Vous ayez été tout occupé des affaires de la Transilvanie à cause de la révolte, que Vous n'avez pas eu le tems d'écrire.

Les histoires que j'ai reçues de tout côté de ces malheurs m'ont choqué et me font trembler pour la sûreté de mes amis et particulièrement de Votre Excellence, pour qui nous sommes bien intéressés, mais j'espère qu'il ne Vous est arrivé aucun accident fâcheux. On me dit, que les chefs de la révolte sont pris. Tant mieux, s'il soit vrai, mais je crains fort, que si tout n'est pas tout à fait tranquillisé, peut-être dans le printemps il recommencera avec plus de violence.

Nous sommes actuellement à Schemnitz où nous passerons l'hiver. La société est petite, mais assez agréable et le comte Colloredo fait tout son possible pour rendre notre séjour agréable. Il y a des concerts, des bals et des redoutes, qui est beaucoup pour la petite ville de Schemnitz. Ainsi ma femme et ma fille s'amuse très bien.

Comme l'intention de cette lettre est seulement de demander des nouvelles de Votre santé, de Vous faire savoir où nous sommes, je ne veux pas Vous ennuyer avec un détail de tout ce qui nous est arrivé depuis que nous avons quitté Zalatna, où, par miracle (pour ainsi dire), nous avons échappé le carnage qui commença la 1 Novembre.

Conservez pour moi Votre chère amitié comme je préserverai la mienne pour Vous et soyez sûr que nous ne Vous oublierons ni Vous, ni Vos attentions pendant notre séjour à Hermanstadt.

Présentez nos compliments au comte Teleki, Messieurs Eder et Müller, et dites à ce dernier, que je lui ai écrit pour le remercier pour les minéraux qu'il m'a envoyés, mais que je n'ai eu aucune reponse.

Madame et ma fille me prient de Vous présenter leurs respects et je reste tout plein d'estime et d'amitié de Votre Excellence Votre très humble serviteur,

J. Petty

Janvier, le 23-e 1785.

Ayez la bonté de m'adresser chez le comte Colloredo à Schemnitz.

(H. Herbert, *op. cit.*, doc. 742, p. 783)

15. 1786 octombrie 22, Leipzig. Cavalerul J. Petty către baronul Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei: îi cere informații despre situația din Transilvania și despre schimbările produse acolo; remarcă din nou bogăția minelor din Transilvania în comparație cu cele din Boemia, vizitate cu puțin timp în urmă.

Leipzig, le 22 de mois d'Octobre
1786

Excellence!

Il y a très long tems que je n'ai pas reçu des Vos nouvelles, ni une reponse à ma dernière lettre. Comme le souvenir de mon séjour dans la Transilvanie et de ces heures que j'ai passées dans Votre société me restera pour toujours grave dans mon esprit, je me trouve intéressé pour ce pays-là et pour tout ce qui regarde son bonheur. Les changements qu'on y a faits depuis mon depart, pour la plupart me sont inconnus, mais j'espère qu'ils soient pour le mieux. Il y a des amis pour lesquels je suis fort intéressé et je cherche avec empressement leurs nouvelles, et il ne sera pas nécessaire de Vous dire combien je serais rejoui de recevoir une lettre de Votre main.

Il y a 9 mois que nous avons resté en Bohème, c'est-à-dire nous étions à Prague tout l'hiver passé et j'emploierai tout l'été à parcourir le pays et à visiter toutes les mines, qui sont en grand nombre, mais ni si riches, ni bien si travaillées comme celles de la Hongrie et de la Transilvanie. Dans le mois d'août j'ai quitté la Bohème pour aller à Dresde, où j'avois pensé de passer l'hiver. Mais je m'y suis arrêté seulement pour voir les curiosités (très dignes d'être remarquées) et la galerie des tableaux.

Étant dégoûté par les cérémonies et par les étiquettes de cette ville, je me suis allé à Leipzig, où je pris des quartiers pour l'hiver qui, en effet, est déjà arrivé. La grande foire qu'on y trouve 3 fois l'année este justement finie. Mais il y a bien des marchands, qui ont souffert beaucoup de n'avoir pu vendre leurs marchandises à cause que Sa Majesté l'Empereur les a défendus d'entrer dans les royaumes sans payer un droit de 60 cent. Le roi de Prusse a aussi défendu toutes les marchandises étrangères, de sorte que le commerce commence à souffrir beaucoup, particulièrement en Angleterre et en France.

Ma femme et ma fille se portent très bien. Nous parlons très souvent de Vous, de Hermanstadt et de Freck, que nous avons quittés avec regret et auxquels nous pensons avec du plaisir. Elles Vous présentent leurs meilleurs respects, dans l'espérance que Vous ne les avez pas oubliées. Je serai très charmé d'avoir une reponse. En attendant, permettez-moi de Vous assurer combien je reste avec une vraie estime et amitié de Votre Excellence Votre très sincère ami,

J. Petty

Ayez la bonté de m'adresser chez Messieurs Frege et Compagnie, Saxe, Leipzig. Présentez mes respects au comte de Teleki, le conseiller Müller etcetera.

(ed. H. Herbert, *op. cit.*, doc. 922, p. 972-973)